

ПЕРЕДМОВА

Ця книжка стала результатом співпраці українських дослідників історії та культури України кінця XVII – початку XVIII століть із колегами-науковцями з Італії, Польщі, Росії, США і Франції. Можливість для між-дисциплінарного обговорення широкого кола питань, пов'язаних із цим періодом, що дістав метафоричну назву «Мазепинська доба», забезпечила проведена 14–16 жовтня 2010 р. в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» Міжнародна наукова конференція, приурочена до 300-річчя Бендерської конституції 1710 р. Статті 23-х авторів із шести країн, представлені увазі Читача, є розширеними версіями доповідей, які було виголошено на цій конференції, а в окремих випадках і доопрацьовано із врахуванням дискусій, що точилися.

Ювілейний акцент конференції передбачав особливу увагу до постаті Пилипа Орлика, чий непростий життєвий шлях досі належною мірою не вивчено, а політичні, культурні й релігійні пріоритети зазвичай тлумачаться радше на рівні декларацій, ніж детального аналізу. Чотири статті першої рубрики збірника («Пилип Орлик: штрихи до біографії») можна розглядати як свого роду вступ до зазначеної проблеми. Тут обговорено візуальну типологію тогочасних зображень юнаків зі старшинських родин (Володимир Александрович), генеалогічні пов'язання всередині мазепинського оточення (Тетяна Люта), риси вдачі Орлика (Валентина Соболев) та його позицію в релігійному питанні (Тетяна Таїрова-Яковлева). Врешті, у ґрунтовній статті Оксани Прокоп'юк і Максима Яременка простежено досі майже не заторкуваний докозацький період життя майбутнього гетьмана-вигнанця.

Бендерській конституції 1710 р., яка прославила ім'я Пилипа Орлика, присвячено окрему рубрику під однойменною назвою. Її відкриває про-вокативна стаття Олександра Галенка: витоки низки положень Бендер-

ського акта Галенко вбачає не в західній політичній моделі, як нині вважають, а в традиціях політичної культури тюркського Степу. Своєю чергою, Віктор Горобець, зіставляючи запропоновану Конституцією устроєву модель з реаліями тогочасного Гетьманату, доходить висновку про суттєві розбіжності між ними, а відтак, і про нереалістичність проекту Пилипа Орлика. Ще один ракурс погляду на Бендерську конституцію презентує Гарі Маркер, який аналізує мовні формули та клаузули цього акта з перспективи «середньовічних конституцій» та внутрішньої суперечливості. Дві останні статті рубрики присвячено міркуванням про гаданий автентичний текст Конституції (Мирослав Трофимук) та про ширшу роль, яку вона відіграла у процесах українського ранньомодерного державотворення (Віталій Щербак).

Будь-яка подія та її герої, як відомо, є породженням ширшого контексту – певних ментальних, загальнокультурних, соціальних і політичних прикмет, що вкупі витворюють «дух часу». Не беручи до уваги цих нюансів, неможливо зрозуміти й мотивів поведінки людей у відповідний період та за відповідних обставин. Цьому ракурсові присвячено дві рубрики збірника: «Інтелектуальний і культурний контексти доби» та «Політичні контексти доби». У більшості статей першої рубрики обговорюються середовища, які так чи інакше мали би впливати на світогляд і життєву позицію майбутнього автора Бендерської конституції. Зокрема, у розвідці Сергія Серякова розглянуто рівень і тип студій Віленської єзуїтської академії 1680-х років, тобто періоду, коли тут навчався Пилип Орлик. Шість досліджень заторкують різні аспекти київського інтелектуального життя кінця XVII – початку XVIII ст., в атмосфері якого відбувалося становлення особистості Орлика як студента Києво-Могилянської академії. Зокрема, Джованна Броджі Беркофф майстерно аналізує приховані підтексти панегіричного красномовства при дворі Івана Мазепи; Олена Дзюба досліджує імовірний вплив авторитетного фламандського мислителя Юстуса Ліпсія, чиї твори були популярними в Києві, на формування політичних поглядів Орлика; Лариса Довга деконструє амбівалентний зміст поняття «вітчизна» у тогочасних проповідях києво-могилянських професорів; Ярослав Затилук піддає аналізу певні парадокси у пошуку «історичних предків» письменством київського кола; Ігор Захара пропонує стислий перегляд змісту філософських курсів, що читалися могилянським студентам; Тереза Хинчевська-Геннель розглядає творчість Лазаря Барановича – неоднозначного, але й одного з найпомітніших інтелектуалів києво-могилянського вишколу. Яскравий, хоч і дещо пізніший репліці уявлень мазепинської доби про «публічне благо» (мова про

апокрифічну промову Павла Полуботка перед Петром І) присвячено розвідку Сергія Плохія. Врешті, Пьотр Кроль аналізує відлуння Бендерської конституції та наступної діяльності Пилипа Орлика в польській історичній думці.

Щойно згадана рубрика «Політичні контексти доби» охоплює три статті: про взаємини/конкуренцію двох гетьманів – легального Данила Апостола й гетьмана-вигнанця Пилипа Орлика (Володимир Пришляк); про документальні свідчення в Російському архіві Військово-морського флоту щодо походів Орлика на територію Гетьманської України (Олексій Сокирко); про діяльність Григора Орлика та мазепинців-емігрантів Івана Мировича й Івана Нахимовського на службі французького двору (Ірина Дмитришин). Варто додати, що стаття Дмитришин спирається на густу документацію із французьких архівів, які авторка, французький історик, уперше вводить до наукового обігу.

Наприкінці збірника розміщено додаток – переклад студії італійського історика права Джованні Маніскалко Базіле «*Pacta et Constitutiones*» між гетьманом Пилипом Орликом і Військом Запорозьким: юридичний аналіз. Цей текст було знайдено в архіві Омеляна Пріцака й перекладено українською Сергієм Багро, йому ж належить і вступний коментар до праці Маніскалко Базіле. Італійський правник убачає в тексті Бендерської конституції низку перегуків із протестантською доктриною «опору тиранії», оприявленою у кількох гугенотських текстах XVI ст. Сергій Багро не погоджується із цією паралеллю, однак підготовлена ним публікація праці Маніскалко Базіле відкриває простір для дискусії. Це видається особливо важливим, коли ми візьмемо до уваги, що Олександр Галенко у згаданій статті запропонував кардинально інакше пояснення витоків політичного мислення автора Бендерської конституції – як закорінених не в європейських моделях, а в традиціях устроєвої культури степових держав. Варто наголосити, що обидві точки зору (і Маніскалко Базіле, і Галенка) розбігаються із нині усталеним поглядом на Бендерський документ як продукт річпосполитських політичних уявлень та практик.

Як бачимо, наша книжка не пропонує остаточних відповідей на цілу низку піднятих проблем, навпаки – вона ставить нові запитання, а отже, відкриває широке поле для подальших досліджень.

Насамкінець уважаю за прийнятний обов'язок подякувати всім, хто уможливив вихід цієї праці в світ. Конференція, що дала перший поштовх до її оформлення, відбулася завдяки щедрій спонсорській допомозі від ПАТ «Банк Форум», а публікація збірника стала можливою за підтримки пре-

зидента НаУКМА проф. Сергія Квіта. Підготовку книжки до друку суттєво прискорило доброзичливе сприяння віце-президента з наукової роботи НаУКМА проф. Володимира Моренця та вченого секретаря Вченої ради НаУКМА Лесі Пізнюк. До організації конференції, а згодом до безпосереднього оформлення книжки доклали великих зусиль та ентузіазму Максим Яременко, якому випало нелегке завдання спонукати авторів до швидшого написання статей. Врешті, основний тягар підготовчих робіт і перед конференцією, і після неї ліг на Оксану Задорожну, яка вносила редакційні правки до текстів, сумлінно узгоджувала їх з авторами, а також провадила контакти з видавництвом.

Наталя Яковенко